

Zakonski okvir za upotrebu alata digitalne forenzike (ADF)

Cilj ovog dokumenta je da ukaže na zakonski okvir Republike Srbije koji uređuje upotrebu alata digitalne forenzike (ADF) i da identifikuje situacije u kojima njihova upotreba postaje zloupotreba.

Kao studija slučaja za analizu na osnovu koje su izvedeni zaključci koji slede, korišćen je izveštaj međunarodne organizacije Amnesty International u kome su izneti dokazi o upotrebi Cellebrite alata za digitalnu forenziku.¹ Iako je predmet analize konkretan alat i konkretan slučaj, zaključci imaju širu primenu i odnose se na sve alate iste ili slične funkcionalnosti.

Pre svega važno je naglasiti da pozitivni propisi Republike Srbije ne poznaju termin „Alati digitalne forenzike (ADF)“, i u ovom dokumentu izraz ADF se odnosi na *tehnička sredstva i softverska rešenja koja organima postupka omogućavaju pristup zaštićenim digitalnim uređajima (poput mobilnih telefona, računara i drugih elektronskih sistema), ekstrakciju i analizu podataka*. Ipak, njihova upotreba može se pravno posmatrati kroz postojeće odredbe Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) i Zakona o policiji, koji propisuju dokazne radnje koje su date na raspolaganje organima postupka u cilju otkrivanja krivičnih dela.

Takođe, odredbe pomenutih zakona se uglavnom ne odnose direktno na preduzimanje radnji organa postupka prema uređajima poput telefona i računara, a koje ZKP prepoznaje kao uređaje za automatsku obradu podataka, već je

¹ Amnesty International, “A Digital Prison”: Surveillance and the suppression of civil society in Serbia, <https://www.amnesty.org/en/documents/eur70/8813/2024/en/>

potrebno dodatno tumačenje i shodna primena opštih odredbi, kako bi se izveo zaključak o njihovoj primeni u odnosu na pomenute uređaje.

Posebno značajan za ovu analizu jeste način na koji Zakonik o krivičnom postupku tretira uređaje za automatsku obradu podataka, svrstavajući ih u kategoriju koja uživa vrlo visok stepen zaštite. Ovakav zaključak je izveden iz odredaba ZKP-a koje se odnose na dokaznu radnju pretresanja. Zakonik razlikuje pretresanje stana i drugih prostorija, pretresanje lica i pretresanje uređaja za automatsku obradu podataka. Opšte pravilo je da je za preduzimanje dokazne radnje pretresanja uvek potrebna naredba suda. Međutim, dok je za pretresanje lica ili stana predviđeno nekoliko izuzetaka od obaveze postojanja sudske naredbe, u slučaju uređaja za automatsku obradu podataka takvih izuzetaka nema.

Jedan od zaključaka analize relevantnih dokaznih radnji i mera koje su propisane pomenutim zakonima, jeste da postojeći zakonski okvir ne pruža osnov za upotrebu ADF van krivičnog postupka, niti dozvoljava njihovu primenu bez naredbe suda.

Naime, jedini zakonski osnov za upotrebu ADF jeste dokazna radnja pretresanja. Tokom sprovođenja ove radnje, pored obavezne naredbe suda, moraju se poštovati i sledeće procesne garancije: prisustvo advokata ukoliko ga zahteva lice prema kome se radnja preduzima, obavezno i precizno dokumentovanje postupanja, kao i strogo poštovanje granica određenih u naredbi suda. **Svaka upotreba ADF van ovog okvira znači zloupotrebu ovlašćenja i ozbiljnu povredu prava građana.**

Obrazloženje

U okviru predmetne analize kao studija slučaja korišćen je izveštaj međunarodne organizacije Amnesty International, u kome su predstavljeni dokazi o upotrebi Cellebrite alata za digitalnu forenziku. U opisanim slučajevima utvrđeno je da je primena ADF bila nezakonita, budući da ni u jednom slučaju nije postojala sudska naredba za pretresanje uređaja, niti je bio pokrenut krivični postupak. Analiza relevantnih dokaznih radnji sprovedena je upravo kako bi se pokazalo da u okvirima postojećeg zakonskog uređenja upotreba ADF može biti zakonita isključivo uz odluku suda i u kontekstu krivičnog postupka, dok svako drugačije postupanje predstavlja prekoračenje ovlašćenja i povredu prava građana. Na toj osnovi izvršena je analiza relevantnih dokaznih radnji i svaka od njih dovedena je u vezu sa mogućom primenom ovih alata, kako bi se, oslanjajući se na zakonski okvir i sudsku praksu, razgraničilo u kojim slučajevima je primena ovih alata dozvoljena, a kada predstavlja prekoračenje ovlašćenja.

Polazeći od toga, analizirane su sledeće dokazne radnje, odnosno mere dostupne organima postupka: pregled, prikupljanje obaveštenja od građana, uviđaj i pretresanje.

1. Pregled (Zakon o policiji)

Prema Zakonu o policiji, policijski službenik ima pravo da zaustavi i izvrši pregled osobe, vozila ili predmeta koji ona nosi sa sobom u situacijama kada je potrebno da se ta osoba privede, kada postoji potreba da se pronađu predmeti pogodni za napad ili samopovređivanje, kada se preduzimaju mere traganja za licima ili predmetima, kao i kada se sprovode druge radnje u skladu sa Zakonikom o krivičnom postupku.² Za preduzimanje ove radnje nije potrebna odluka suda.

² Zakon o Policiji, član 197

Problem nastaje prilikom tumačenja pojma „pregled pokretne stvari“ – da li se ovaj pregled odnosi isključivo na fizički pregled predmeta ili može obuhvatiti i pristup njegovom sadržaju, što je od ključnog značaja kada je reč o uređajima za automatsku obradu podataka, s obzirom na to da zakon ne definiše šta pregled podrazumeva u odnosu na ovu vrstu uređaja.

Dodatnu pravnu neizvesnost stvara odredba koja propisuje da je policijski službenik ovlašćen da prinudno otvori zatvoreni predmet koji lice nosi sa sobom.³ Ovakva formulacija može dovesti do tumačenja da se navedeno ovlašćenje proteže i na prinudno otključavanje uređaja za automatsku obradu podataka. Ipak, imajući u vidu da se ova radnja preduzima bez sudske odluke, kao i da navedeni uređaji uživaju viši stepen pravne zaštite u odnosu na druge pokretne i nepokretne stvari, ovakvo tumačenje bilo bi protivno duhu zakona. Stoga se navedeno ovlašćenje može odnositi isključivo na fizičko otvaranje predmeta, dok prinudni pristup digitalnom sadržaju uređaja ne može biti obuhvaćen ovom odredbom.

Sudska praksa

Prema presudi Apelacionog suda u Kragujevcu, KŽ1 710/2019 od 15.10.2019. godine pregled SMS poruka sadržanih u savremenim mobilnim telefonima nema procesni značaj vršenja uviđaja na pokretnoj stvari, budući da se ovi telefoni usled svoje složenosti, opremljenosti i višestruke namene smatraju uređajima za automatsku obradu podataka za čije pretresanje je neophodna naredba suda u smislu odredbe člana 152, stav 3 Zakonika o krivičnom postupku. Prema stanju u spisima, sadržaj SMS poruka u mobilnom telefonu okrivljenog, a koji je prikazan od strane policijskog službenika u sačinjenoj fototehničkoj dokumentaciji, nema procesni značaj vršenja uviđaja na pokretnoj stvari, kako pogrešno ocenjuje prvostepeni sud, već se mobilni telefoni zbog svoje složenosti, opremljenosti i višestruke namene smatraju uređajima za automatsku obradu podataka za čije pretresanje je neophodna naredba suda u smislu člana 152, stav 3 ZKP.

³ Zakon o Policiji, član 197 stav 8

Na osnovu navedenog jasno je da Zakon o policiji ne pruža osnov za upotrebu ADF od strane organa postupka.

2. Prikupljanje obaveštenja od strane građana (Zakonik o krivičnom postupku)

Prema ZKP-u policija može pozivati građane radi prikupljanja obaveštenja, pri čemu se u pozivu mora navesti razlog i svojstvo u kome se građanin poziva.⁴

Ova dokazna radnja primarno služi javnom tužiocu kao orijentir za dalji tok postupka, a u značajnom broju slučajeva, lica od kojih su prikupljena obaveštenja naknadno bivaju pozvana da daju iskaz kao svedoci u krivičnom postupku.

U pozivu koji se upućuje radi vršenja ove dokazne radnje, mora se naznačiti razlog pozivanja i svojstvo u kome se građanin poziva. Takođe, kada policija prikuplja obaveštenja od lica za koje postoje osnovi sumnje da je učinilac krivičnog dela, može ga pozivati samo u svojstvu osumnjičenog.⁵

Prilikom preduzimanja radnje prikupljanja obaveštenja od strane građana, upotreba bilo kakvih digitalnih forenzičkih alata za pristup i otključavanje uređaja za automatsku obradu podataka nije opravdana, s obzirom na to da ova radnja podrazumeva isključivo usmeno ispitivanje. Takođe, ukoliko je lice pozvano u svojstvu građanina, što znači da nije osumnjičeno, odnosno da protiv njega nije pokrenut krivični postupak – jer bi u tom slučaju moralo biti obavešteno o tom svojstvu i pravima koja mu pripadaju⁶ – bilo kakva primena alata za digitalnu forenziku tokom preduzimanja ove radnje bila bi u potpunosti neosnovana.

3. Uviđaj (Zakonik o krivičnom postupku)

Uviđaj se preduzima kada je za utvrđivanje ili razjašnjenje neke činjenice u postupku potrebno neposredno opažanje, a predmet uviđaja može biti lice, stvar

⁴ Zakonik o krivičnom postupku, član 288

⁵ Zakonik o krivičnom postupku, član 289

⁶ Ibid

ili mesto.⁷ Uviđaj se može vršiti nad pokretnim i nepokretnim stvarima, pri čemu je svaka osoba dužna da organu postupka omogući pristup stvarima i pruži potrebna obaveštenja, dok se pokretne stvari pod propisanim uslovima mogu i privremeno oduzeti.⁸

Za sprovođenje uviđaja nije potrebna sudska naredba. Uviđaj se vrši kada je potrebno utvrditi ili razjasniti činjenice od značaja za krivični postupak neposrednim opažanjem, prvenstveno vizuelnim pregledom uređaja.

Odredbe koje se odnose na uviđaj stvari, propisuju da je potrebno postupati u skladu sa odredbama ZKP-a o pretresanju ukoliko je potrebno ući u zgrade, stanove i druge prostorije. Imajući to u vidu, kao i uzimajući u obzir složenost uređaja za automatsku obradu podataka, koji u pogledu obima i vrste privatnih informacija može predstavljati digitalni ekvivalent stana, a sa druge strane da je za pretresanje uređaja za automatsku obradu podataka uvek potreban nalog suda (dakle, ne postoji izuzetak kao kada je u pitanju stan) – smatramo da upotreba digitalnih forenzičkih alata u okviru dokazne radnje uviđaja nije opravdana.

Sudska praksa

Prema već navedenoj presudi Apelacionog suda u Kragujevcu KŽ1 710/2019 od 15.10.2019. godine, pregled SMS poruka sadržanih u savremenim mobilnim telefonima nema procesni značaj vršenja uviđaja na pokretnoj stvari, budući da se ovi telefoni usled svoje složenosti, opremljenosti i višestruke namene smatraju uređajima za automatsku obradu podataka za čije pretresanje je neophodna naredba suda u smislu odredbe člana 152, stav 3 ZKP.

U citiranoj presudi sud je pravilno ocenio da se pregled sadržaja uređaja za automatsku obradu podataka može izvršiti jedino preko radnje pretresanja, a za koju je uvek potrebna naredba suda.

⁷ Zakonik o krivičnom postupku, član 133

⁸ Zakonik o krivičnom postupku, član 135

4. Pretresanje (Zakonik o krivičnom postupku)

Pretresanje se preduzima kada postoji verovatnoća da će se time pronaći okrivljeni, tragovi krivičnog dela ili predmeti važni za postupak. Ova radnja se po pravilu sprovodi na osnovu sudske naredbe, dok su izuzeci vrlo retki i precizno propisani. Međutim, kada je reč o uređajima za automatsku obradu podataka, kao što su mobilni telefoni i računari, pretresanje je moguće *isključivo uz prethodnu odluku suda*.⁹

Dodatno, na postupak pretresanja uređaja shodno se primenjuju pravila koja važe i za pretresanje stana ili drugih prostorija: obavezno je prisustvo svedoka, vodi se zapisnik, a lice prema kome se radnja preduzima ima pravo na poštovanje svih procesnih garancija. Tokom pretresanja mogu se privremeno oduzeti predmeti i isprave koje mogu poslužiti kao dokaz, pri čemu se i podaci sa uređaja smatraju ispravama u smislu zakona.

Iz navedenog proizlazi da je primena alata digitalne forenzike zakonita isključivo u okviru dokazne radnje pretresanja. Njihova upotreba mora biti zasnovana na sudskoj naredbi i sprovedena u okviru krivičnog postupka, uz strogo poštovanje procesnih garancija – uključujući pravo na privatnost, pravo na prisustvo advokata ako ga lice zahteva, kao i obavezu preciznog dokumentovanja svih preduzetih radnji i pronađenih dokaza.

⁹ Zakonik o krivičnom postupku, član 152